

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ НА НАВЧАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми та її актуальність. Глобалізація світової економіки посилює конкуренцію на ринку праці, що спонукає до пошуку шляхів підвищення якості освітніх послуг. Останнім часом окреслюється тенденція до узгодження єдиних підходів до оцінювання навчальних результатів та проведення міжнародних порівняльних досліджень рівня навчальних досягнень студентів різних країн. Саме тому якість підготовки майбутніх фахівців набуває особливої актуальності, повинна характеризувати не тільки освітні, а й соціальні компетенції та відповідати потребам та очікуванням суспільства. В умовах європейської інтеграції та адаптації вітчизняної освітньої системи до стандартів Євросоюзу значно посилюється відповідальність вищих навчальних закладів за результати освітньої діяльності, що потребує перегляду підходів і до оцінки професійної компетентності викладачів. Інноваційне реформування освітньої системи, удосконалення методичної підтримки навчального процесу, акцентування на важливості особистісного розвитку майбутнього фахівця вимагають відповідного рівня професіоналізму викладачів ВНЗ.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. А. Момот, розглядаючи проблеми управління якістю у вищій школі, наголошує на врахування впливу окремих чинників на загальний результат навчальної діяльності і зазначає, що «освіта потребує єдиної системи управління якістю, яку повинен мати кожен ВНЗ. Така система неможлива без сучасної, комплексної оцінки як якості освіти в цілому, так і її складових окремо, яку можна розглядати як гарантію забезпечення якості і досягнення запланованих цілей» [8, с. 26]. В. Д. Шадріков акцентує на тому, що «розвиток системи освіти, яка змушена реагувати на виклики часу, можливий лише за умови високої компетентності педагогічних працівників. Навіть найкращі починання можуть бути програні через відсутність професіоналізму педагогів» [7, с. 6].

Оцінна діяльність у системі менеджменту ВНЗ є потужним інструментом, який виконує функції регуляції, проектування, стимулювання і призводить до покращення якості навчальних результатів. На цьому наголошує і В. Болотов, зазначаючи, що «якість освіти – інтегральна характеристика системи освіти, що відображує ступінь відповідності реально досягнутих освітніх результатів нормативним вимогам, соціальним та особистісним очікуванням» [3, с. 93]. Аналізуючи особливості університетів світового рівня, Дж. Салми у своєму дослідженні «The Challenge of Establishing World-Class Universities» акцентує на таких основних показниках, які характеризують такі виші:

- висококваліфіковані професорсько-викладацькі кадри;
- якість навчання;
- успіхи у дослідницькій діяльності, високі індекси цитування опублікованих результатів;
- високий рівень державних і недержавних джерел фінансування;
- добре обладнані приміщення для навчання та досліджень;
- академічна свобода для студентів [10, с. 97].

І саме професійну компетентність викладачів автор визначив на першому місці у переліку.

Мета статті. Аналіз науково-педагогічної літератури та вивчення досвіду управління якістю навчального процесу у ВНЗ дозволяє зробити висновок, що у сучасних умовах, коли виші впроваджують ідеї Болонської декларації, реформують свої освітні програми, впроваджують студенто-центриський підхід, суттєво змінюється роль та місце викладача у навчальному процесі. Яким же чином відбувається оцінка тих чи інших професійних якостей викладача? На жаль, можна констатувати, що це відбувається формально, без використання

науково-обґрунтованих методик оцінювання. Технології, які б сприяли діагностиці та удосконаленню професійної компетентності викладачів, впроваджуються у окремих вишах фрагментарно і не узгоджені у рамках всієї освітньої системи України. Питання постійного самовдосконалення та саморозвитку викладачів при розробці стратегії розвитку вишу не акцентуються, єдиного дієвого підходу до підвищення професійної компетентності викладачів на рівні держави не існує.

Таким чином, аналіз впливу рівня професійної компетентності викладача ВНЗ на навчальні результати студентів потребує подальшого дослідження, що і визначило мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу.

Навчальні заклади діють у середовищі, що постійно змінюється. Орієнтація на споживача стає головною стратегічною лінією у розвитку ВНЗ, у конкурентній боротьбі у сфері освітніх послуг. Аналогічний висновок робить і Н. Василькова, наголошуючи, що «сфера вищої освіти представляє собою сьогодні глобальне конкурентне середовище, що зумовлює необхідність для університетів постійно вдосконалювати свою діяльність і шукати джерела стійких конкурентних переваг» [4, с. 173]. При цьому, необхідно зазначити, що споживачами є не тільки студенти, їх батьки та роботодавці, але й викладачі інших дисциплін вишу. Акцентує на сучасному тренді безперервності розвитку та змін і Ф. Котлер: «Базуючись на трендах ринку праці, на аналізі розвитку економічної ситуації, необхідно періодично оновлювати навчальні програми: деякі (базові) – удосконалювати, інші – вилучати та додавати нові. Це ж стосується і професійної компетентності викладачів та адміністративних працівників ВНЗ. Принцип безперервного розвитку вимагає типу мислення, скерованого на постійний моніторинг, визначення проблем та проведення досліджень» [6, с.68].

Реформування освітньої системи відповідно до світових тенденцій вимагає ґрунтовного аналізу впливу професійної компетентності викладачів ВНЗ на результати навчальної діяльності студентів. Ми визначили певні *тренди* розвитку системи оцінювання, порівняємо їх із існуючим станом у забезпеченні якості освіти у контексті аналізу впливу професійної компетентності викладача.

1. Оцінювання виконує викладач → упроваджується самооцінна діяльність студентів. Тут роль викладача суттєва: розробка відповідного методичного забезпечення, створення навчальних завдань із елементами самоконтролю, широке застосування методів самооцінної діяльності студентів у всіх формах навчального процесу.

2. Критерії оцінювання результатів виконання тієї чи іншої роботи студентів визначені неявно → для проведення об'єктивного оцінювання наявність чітко визначених критеріїв у навчальних завданнях є обов'язковою. Викладач розробляє і впроваджує такі критерії для проведення адекватного оцінювання отриманих результатів.

3. Оцінювання масиву навчальної інформації, яка повинна бути засвоєна студентами → чітко визначений перелік запланованих навчальних результатів, які необхідно отримати і оцінити. У межах затвердженої програми вивчення дисципліни викладачі повинні структурувати навчальний матеріал, визначити ті частини, які викладаються на лекції, які опрацьовуються на практичних роботах і що засвоюється у процесі самостійної роботи. Обов'язковою компонентою методичного забезпечення стає перелік навчальних результатів, на яких і ґрунтується процес оцінювання.

4. Оцінка як процес суб'єкт-об'єктної взаємодії → оцінка як процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії. У навчальний процес впроваджується максимальна взаємодія між викладачем і студентом, для цього викладач має створити конструктивну і толерантну атмосферу на заняттях, яка спрямована на отримання високих навчальних результатів.

Застосовується гнучке узгодження між оцінкою викладача, взаємооцінкою та самооцінкою студента.

5. Оцінювання відбувається дискретно → оцінювання відбувається неперервно. Впроваджується широкий діапазон контрольних заходів для: визначення підготовленості до заняття, розуміння студентами матеріалу при проведенні лекції, аналізу результатів самостійної роботи студентів та ін. І саме від професіоналізму викладача залежить якість розроблених навчальних завдань, які використовуються.

6. Оцінювання як виявлення помилок → оцінювання як навчання на помилках. Викладач розробляє такі методичні матеріали, які реалізують швидкий зворотній зв'язок. Тоді студенти можуть самостійно знайти свої помилки і виправити їх на основі представлених викладачем критеріїв або зразків кінцевого результату. Максимальне залучення студентів у процес оцінювання призводить до прийняття ними відповідальності за результати своєї навчальної діяльності. Якісне оцінювання неможливе без усвідомлення своїх недоліків та помилок самими студентами, які вони мають розуміти. І саме викладач проектує оцінну діяльність, розробляє навчальні завдання, допомагає студентам при їх виконанні.

Таким чином, у процесі ефективної взаємодії у навчальній діяльності не тільки студент формується як особистість і майбутній фахівець. Викладач, аналізуючи різні аспекти групової навчальної діяльності і кожного студента зокрема, прагне удосконалити педагогічні методи та прийоми, проектує нові навчальні завдання, розробляє контрольні заходи тощо і сам удосконалюється як фахівець і особистість.

Л. О. Петриченко серед інших компонентів професійної компетентності викладача ВНЗ визначає такі:

- психолого-педагогічна підготовка викладача;
- володіння новими педагогічними технологіями, інтерактивними методами навчання;
- науково-методична і науково-дослідна робота як джерело нових методик і знань;
- прагнення до постійного вдосконалення своєї роботи [9, с.264].

Процес неперервної професійної освіти й розвитку відбувається постійно у будь-якій професійній діяльності. Саме тому розуміння особистістю значення самоосвітньої діяльності як необхідної умови для реалізації нових прагнень та цілей є критерієм для досягнення успіху у житті. Постійне професійне самовдосконалення через самоосвіту (самостійне оволодіння найновішими досягненнями психолого-педагогічної науки, накопичення передового педагогічного досвіду, аналіз власної діяльності та діяльності колег і на цій основі реконструювання навчально-виховної інформації і організації власних пошуків) і через самовиховання призводять до особистісного самовдосконалення (перебудова особистісних якостей, установок, цінностей, моральних орієнтацій, потреб, інтересів, мотивів поведінки) [8, с.264].

Питання самоосвітньої діяльності у контексті саморозвитку і самовдосконалення стосується не тільки студентів, а й викладачів сучасних вишів. Проведене дослідження виявило, що значна кількість викладачів не готові постійно оновлювати зміст навчальних дисциплін або розробляти нові курси, недостатньо використовують у своїй діяльності новітні інформаційні технології у широкому діапазоні їх можливостей, не вважають обов'язковим удосконалення своєї професійної компетентності. Із метою визначення ставлення викладачів до необхідності оновлення своєї компетентності ми провели дослідження серед викладачів економічних ВНЗ (700 респондентів). Нами було поставлено два питання:

1. Ви вважаєте, що Ваша професійна компетентність потребує оновлення? На це питання було запропоновано дві відповіді: а) «Ні»; б) «Так, приблизно на ____ %».

2. Чи впливає рівень професійної компетентності на успішність навчання студентів? У разі позитивної відповіді необхідно було визначити % впливу.

У результаті ми отримали інформацію, представлену на рис. 1 (де – «Он» - оновлення професійної компетентності; «Впл» - вплив на успішність навчання студентів).

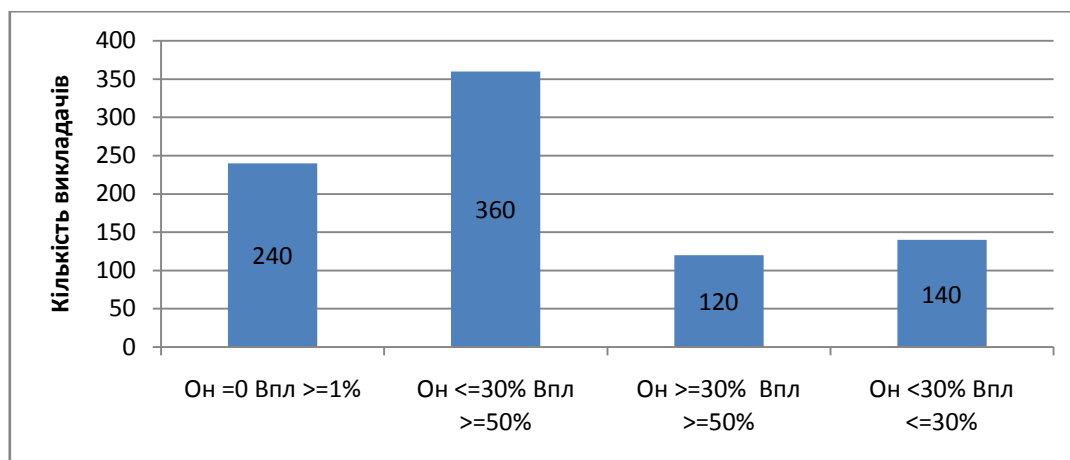

Рис. 1. Аналіз відповідей викладачів

Аналіз представлених даних свідчить, що досить значна частина викладачів (240 осіб або 34%) вважають, що оновлення їх професійних знань та вмінь не потрібно, у той же час визнаючи, що професійна компетентність впливає на успішність навчання студентів. Більше половини викладачів (360 осіб або 51%) визнають, що їх професійна компетентність потребує оновлення менше ніж на 30 %, при цьому рівень впливу на студентську успішність визначають як досить вагомий – більше 50%. 140 викладачів або 20% вважають, що оновлення необхідно менше ніж на 30% і вплив характеризують як незначний – 30%.

Підтвердження цього висновку знаходимо і у дослідженні М. Артюшиної, яка, вивчаючи питання оцінювання педагогами вагомості освітніх інновацій [1, с.178], отримала дані, представлені у табл. 1. Аналізуючи подану інформацію, ми звернули увагу, що передостаннє за рангом місце у переліку (всього було виокремлено 9 пунктів) отримала така інновація в освітньому процесі як «Перегляд наявних систем контролю й оцінювання» (13,6 %), а останнє місце (!) – «Розроблення нових навчальних курсів» із 0-м відсотком вибраних викладачами.

Таблиця 1

ВАГОМІСТЬ ПЕВНИХ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ ЗА ВИБОРОМ ПЕДАГОГІВ

Можливі інновації	Відсоток вибору	Рангове місце
Перехід до використання сучасних інформаційних технологій	68,2	1
Оновлення змісту навчальних програм	50,0	2
Запровадження сучасних форм і методів навчання	40,9	3,5
Створення належних умов реалізації освітньої діяльності	40,9	3,5
Зміна цілей і цінностей освіти	31,8	5
Розроблення сучасних підручників і посібників	36,4	6
Перегляд системи відносин між суб'єктами навчання	27,3	7
Перегляд наявних систем контролю й оцінювання	13,6	8
Розроблення нових навчальних курсів	0,0	9

Результатом самоосвітньої діяльності викладача є: підвищення якості викладання; ефективна взаємодія зі студентами; розробка навчальних програм; створення нових підручників, посібників, наочних навчальних матеріалів; розробка і впровадження нових форм, методів навчання; удосконалення методики викладання дисципліни тощо.

Не менш важливим для викладача сучасного економічного вишу є активна наукова діяльність. Проведення досліджень, публікація наукових статей і монографій, аналіз наукових праць інших викладачів і методистів – це та діяльність, без якої розвиток і самовдосконалення викладача неможливі. Викладач як суб'єкт педагогічної діяльності повинен не тільки адекватно оцінювати свій професійний рівень, але й проектувати шляхи для його постійного підвищення.

Формування внутрішньо вільної та самостійної особистості, спрямованість на індивідуальний розвиток кожного студента є ціллю і результатом освіти. Орієнтація освітньої системи на розвиток особистісних якостей студентів вимагає широкого застосування студенто-центриського принципу, який «полягає у зміщенні акцентів у навчальному процесі із викладання (як основної ролі професорсько-викладацького складу у «трансляції» знань) на учіння (як активну освітню діяльність студентів)» [2, с.79]. При такому підході саме результати навчання стають головним підсумком освітнього процесу, а не засоби та методи, що використовуються для досягнення цих результатів. Це стимулює розвиток методичного, організаційного та технологічного забезпечення навчального процесу і потребує високого рівня професійної компетентності викладача сучасного вишу.

При студенто-центриському підході саме викладач стає систематизатором знань, керівником і куратором студентів, забезпечує більш високий рівень організації відповідних навчальних ситуацій та консультування студентів. У той же час студенти мають усвідомлювати значення набуття високого рівня професіоналізму, прагнути до ефективної самоорганізації своєї навчальної діяльності та самооцінювання її результатів.

Недостатня увага зі сторони держави до проблеми укомплектування освітньої системи висококваліфікованими педагогічними кадрами, низький рівень їх матеріального забезпечення, непрестижність праці педагогів призводить до зниження якості освіти. Автори дослідження «Building a high-quality teaching profession. Lessons from around the world» наводять таку інформацію щодо вирішення проблеми дефіциту висококваліфікованих педагогічних кадрів в Англії та Фінляндії. Спочатку проводилась кампанія по підвищенню статусу викладання як професії при використанні інших методів (підвищення заробітної плати викладачам, надання початківцям попереднього авансу певного розміру тощо). Ці дії проводились під гаслом «Викладання змінює світ на краще», при цьому підкреслювалось надбання через професію вчителя гнучкості та різноманітності вмінь та навиків, наявність багатовекторності шляхів, що ведуть до викладання, отримання статусу першої кар'єри перед тим, як зайнятися чим-небудь іншим. У Фінляндії професія викладача має дуже високий статус, у 2010 році конкурс на навчання на спеціальність «Педагог» сягнув 10 осіб на місце. У той же час серед вимог до претендента на посаду є не тільки наявність глибоких знань у сфері методів навчання та закономірностей людського розвитку, а й наявність наукової роботи на основі власного дослідження. У результаті викладання у школах та вишах проводиться висококваліфікованими особами із гарною освітою [11, с.10].

Досліджуючи аспекти управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі, Л. О. Петриченко провела опитування студентів щодо причин, що знижують якість освіти. Найвищий рейтинг отримала відповідь «Низький професіоналізм і низька педагогічна майстерність викладача» – 47,6 % опитаних [9, с.332]. Як показує дослідження, студенти у змозі

визначити рівень викладання навчальної дисципліни, що впливає на їх мотивацію і, у підсумку, на навчальні результати.

Необхідно зазначити, що особистість викладача, його професійність, науковість, вимогливість, справедливість у процесі оцінювання впливають на установлення атмосфери творчого емоційного взаємозв'язку викладача і студентів. Таким чином, якість результатів навчання і виховання залежить не тільки від викладання нового матеріалу і організації процесу його засвоєння, але і від соціальних стосунків між педагогом і студентами. Цей висновок підтверджують і результати проведеного нами дослідження серед студентів 2-го курсу (515 респондентів), які демонструють, що тільки 57,14% відсотків викладачів, на думку студентів, ставляться до них із повагою (рис. 2). Вважаємо, що це досить низький рівень в умовах переходу до суб'єкт-суб'єктних відносин в освітній діяльності і свідчить про недостатній рівень професійної компетентності викладачів.

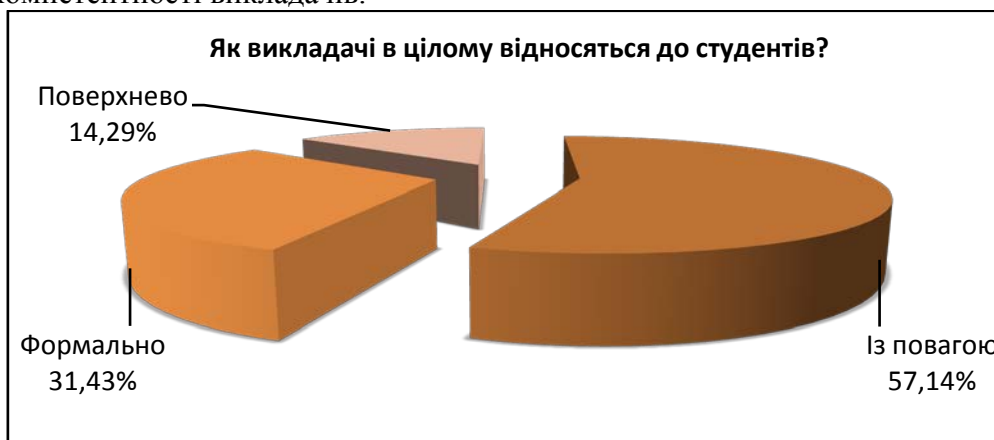

Рис. 2. Відношення викладачів до студентів

Важливим теоретичним і технологічним питанням є визначення наукової основи для систематизації знань та умінь, що складають зміст компетентності викладача. Такою основою, як зазначає Г. Сльнікова, «має бути певна структура, яка відбиває основні напрями, види та форми діяльності, притаманні тій чи іншій посаді. Наявність структури, що адекватно відповідає змісту діяльності особистості, функціям, які вона виконує, дає можливість відповідним чином систематизувати теоретичні положення і практичні уміння, необхідні для виконання конкретних функцій, що в цілому становитиме базову основу моделі посадової компетентності» [5, с.30].

Висновки. Вочевидь, якість викладання, умотивованість викладача на саморозвиток, прагнення застосувати найкращі методики при проведенні занять, рівень розробленого методичного забезпечення, безпосередньо впливають на навчальні результати студентів. Необхідність розробки ефективної оцінки діяльності професорсько-викладацького складу в умовах модернізації системи професійної освіти, яка спричинена прагненням вітчизняної освітньої системи зайняти вагоме місце у світовому освітньому просторі, обумовлена:

- потребою суспільства у зрозумілій та доступній оцінці якості діяльності викладачів ВНЗ;
- потребою самою освітньою системою у залученні до процесу навчання компетентних викладачів;
- створенні умов, які стимулюють саморозвиток та самовдосконалення викладачів;

– зміною парадигми освіти, широким впровадження студенто-центричного принципу, який припускає трансформацію ролі викладача на консультанта, керівника та помічника студентів у навчальній діяльності;

– спроможністю викладача посилити самооцінну діяльність студентів, орієнтувати їх на саморозвиток та самовдосконалення.

Таким чином, результати навчальної діяльності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі залежать від багатьох взаємозв'язаних та взаємозумовлених чинників, одним із вагомих є високий професійний рівень професорсько-викладацького складу, широкий діапазон наявних професійних компетенцій кожного викладача. Саме тому, розробка на державному рівні та упровадження у кожному вишній системі оцінювання рівня професійної компетентності викладачів потребує свого вирішення.

Список використаних джерел:

1. Артющина М. В. Психологічні та педагогічні основи підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності: монографія/М. В. Артющина. – К.: КНЕУ, 2009. – 271 с.

2. Болонский процесс: глоссарий (на основе опыта мониторингового исследования) / Авт. сост.: В. И. Байденко, О. Л. Ворожейкина, Е. Н. Карачарова, Н. А. Селезнева, Л. Н. Тарасюк / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В. И. Байденко и д-ра тех. наук, профессора Н. А. Селезневой. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 148 с.

3. Болотов В. А. Системы оценки качества образования :– Москва : Университетская книга: Логос, 2007. – 190 с.

4. Василькова Н. В. Стратегічне управління знаннями як джерело конкурентних переваг вищого навчального закладу// Стратегія економічного розвитку України. № 1. – К.: КНЕУ, 2012

5. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. н.: 13.00.01 – Луганськ 2005 – 46 с.

6. Котлер Ф. Стратегічний маркетинг для навчальних закладів/Ф. Котлер, Карен Ф. А. Фокс, [пер. з англ.]. – К.: УАМ, Вид. Хімджест, 2011. – 580 с.

7. Методика оценки уровня квалификации педагогических работников. Под ред. В. Д. Шадрикова, И. В. Кузнецовой. – М.: Институт содержания образования НИУ «Высшая школа экономики», 2010. – 174 с.

8. Момот А. И. Модернизация модели системы управления качеством высшего образования Украины: монография/ Е. В. Мирошниченко, И. П. Навка и др. – Донецк: Изд-во «Ноулидж» (донецкое отделение), 2012. – 178 с.

9. Петриченко Л. О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі : монографія / Л. О. Петриченко. – Х. : Компанія СМІТ, 2012. – 520 с.

10. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. – The World Bank, Washington DC, 2011. – 136 с.

11. Schleicher A. Building a high-quality teaching profession. Lessons from around the world. – OECD Publishing, 2011. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113046-en>